

WHEN PROPHECY ADAPTS: EN UNDERSØKELSE AV UTVIKLINGEN TIL *VAKTTÅRNETS* ESKATOLOGISKE FORVENTNINGER

Venke Sande Mikkelsen

Cand.mag. i religionsstudier, Syddansk universitet
venkesande@gmail.com

ABSTRACT

Jehovah's Witnesses is often presented as a special religious group, one who has preached the imminence of the end of the world for an exceptional long amount of time. The implicit assumption in this statement, is also this article's hypothesis: an imminent eschatological expectation will, over time, create an explanatory problem, where religions, for the sake of their own survival, must revise and adapt their eschatological expectations. This article examines this hypothesis by analysing the eschatological expectations presented in Jehovah's Witnesses magazine *The Watchtower*, from 1985 through 2015. With the use of Roy Rappaports theory, supplemented with some new terms to make the theory fit the case of Jehovah's Witnesses, it analyses the developments and adaptations in Jehovah's Witnesses eschatological doctrines, and shows numerous signs of a religious organization that may be headed towards great changes in the immanent character of its eschatological beliefs.

KEYWORDS

Eschatology – eschatological doctrines – Jehovah's Witnesses – adaptation –
millennialism

INTRODUKSJON

Helt fra sin grunnleggelse har Jehovas Vitner forkynt en forventning om en snarlig messiansk verden, hvor all verdens ondskap vil opphøre og et paradys på jord vil bli innført. Millenarisme betegnes som et nyreligiøst trekk, og vi kan stadig se det oppstå i nye religiøse bevegelser (Landes 2004: 335). Det er heller ikke usedvanlig at etablerte religioner har en millenaristisk karakter. Mange av de store etablerte religiøse institusjoner i verden i dag har eskatologiske forestillinger om fremtiden, men hos mange av disse ser man at forestillingene spiller en svært liten rolle, eller at institusjonen har gått bort fra en snarlig forventning. Som en millenaristisk gruppe fremheves Jehovas Vitner ofte som en religiøs bevegelse som har klart å opprettholde en forventning om verdens snarlige undergang i usedvanlig lang tid. I dette ligger det en implisitt antakelse, som også er denne artikkelens underliggende hypotese: At en eskatologisk forventning om en snarlig apokalypse over tid vil skape et forklaringsproblem som religioner, for overlevelsens skyld, må revidere og adaptere. Forklaringsproblemet utledes primært på bakgrunn av at en snarlig forventning om apokalypsen blir utfordret av at tiden går, da den snarlige forventning har det lange løp som sin motsetning.

Denne artikkelen undersøker Jehovas Vitners eskatologiske forventninger, slik den blir presentert og formidlet i bladet *Vakttårnets* artikler mellom 1985 og 2015, i lys av den ovennevnte hypotesen. Hvis hypotesen har hold, burde man kunne observere tegn på dette forklaringsproblemet, måter religiøse autoriteter forsøker å møte forklaringsproblemet på, og/eller tegn på at Jehovas Vitner er på vei bort fra en snarlig forventning om apokalypsens komme.

For å undersøke hypotesen vil det først presenteres en kartlegging som redegjør for hvilke utviklingstendenser som gjør seg gjeldende i *Vakttårnet* mellom 1985 og 2015. Kartleggingen forholder seg til de eskatologiske forventninger ved å dele dem inn i to overordnede tidsrelaterede parametere: Predikasjoner om på hvilket tidspunkt enden vil komme (fremtid), samt fremleggelse av bevis for at vitnene lever i den siste tidsalder, før Armageddons komme (nåtid). I begge parametere er det to tema som går igjen: Vitnenes forkynnelsesvirksomhet og beseglingen av den lille skare. Artikkelen vil derfor gå i dybden på disse to temaene, mens andre påståtte «bevis» for at vitnene lever i den siste tidsalder vil bli redegjort for i korthet. *Vakttårnets* eskatologiske forventninger vil bli undersøkt på to retoriske nivåer: Når en parameter blir omtalt, vil det bli gjort rede for hyppigheten og karakteren av innholdet. Med andre ord undersøkes det i hvor mange artikler den pågjeldende parameteren blir nevnt, samt hvordan parameteren blir omtalt.

På bakgrunn av kartleggingen vil fire utviklingstendenser fremlegges. To av disse vil etterfølgende bli plassert inn i et teoretisk rammeverk som har til hensikt å fungere som en forklaringsmodell for hvorfor vi ser disse utviklingstendenser. Rammeverket trekker på to avgjørende teorier som utgangspunkt: Hans Jørgen Lundager Jensens kulturevolusjonistiske tilgang (2003), og Roy Rappaports systemteori (1999). Utviklingstendensene vil bli oversatt til kosmologiske aksiomer, utledet av et millenaristisk verdensbilde. Det-

te rammeverket vil bli supplert med nye teoretiske begreper som nyanserer Rappaports teori og tilpasser den til Jehovas Vitner som eksempel. De begreper det er tale om er *eksterne* og *interne faktorer* som påvirker adaptasjonen, *doktrinær fatigue* og *vigør* som kan bidra til å forklare hvorfor en adaptasjon var nødvendig og hvordan adaptasjonen påvirker doktrinen, samt begrepene *reaktive* og *preventive adaptasjoner* som beskriver adaptasjonens tidsmessige aspekt. Avslutningsvis vil utviklingstendensene og artikkelens overordnede hypotese løftes over i det kulturrevolusjonistiske perspektiv (cf. Lundager Jensen 2003).

VAKTTÅRNET SOM PRIMÆRKILDE OG AUTORITATIV SKRIFT

Det Styrende Råd er Jehovas Vitners religiøse autoritet, og i utøvelsen av deres autoritet står *Vakttårnet* sentralt. De får deres legitimitet gjennom tolkningen av Jesu lignelse om *den tro og kloke slave* (Matt 24:3, 45; Mark 13:3–4), og bladet spiller en sentral rolle i tolkningen. I lignelsen forteller Jesus om en tro og klok slave som får ansvaret over sin mesters husstand. Hvis slaven klarer oppgaven tilfredsstillende, vil han få ansvaret for alle mesterens eiendeler. Slavens arbeidsoppgaver er å gi mesterens arbeidere betaling for deres arbeid (en mynt) og mat i riktig tid. Det Styrende Råd tolkes som slaven i lignelsen, og deres autoritet må primært forstås som et tolkningsmandat, da det særlig er gjennom rollen som bibeltolker og forfatter av *Vakttårnet* at de gir sine medstudenter og arbeidere betaling og «mat i riktig tid» (*Vakttårnet* tolkes både som mynten fra lignelsen, og maten—en spirituell mat i form av oppbyggende artikler i bladet).

Bladet kan forstås som en form for sekundær primærtekst, da den for vitnet er nøkkel til å forstå Bibelen og anses som å inneholde like mye sannhet som Bibelen. Det Styrende Råd er vitnenes inspirerte teologer og de eneste spirituelt egnede til å tolke Bibelen. Uten deres hjelp, mediert gjennom *Vakttårnet*, ville vitnet ikke kunne forstå Bibelens budskap. Men *Vakttårnet* er avhengig av Bibelen som utgangspunkt for tolkningen, og må derfor forstås som sekundært i forhold til Bibelen. Ved å være et medierende ledd mellom den religiøse autoritet og vitnet, blir *Vakttårnet* på sett og vis synonymt med den tro og kloke slave—det blir slavens hånd og et aspekt av den tro og kloke slave.

Gjennom *Vakttårnets* artiklers mange henvisninger til Bibelen—hvor bibeltekster fra flere forskjellige deler av Bibelen settes sammen for å legitimere *Vakttårnets* budskap—revitaliseres Bibelen og den holdes «levende». Selv om vitnene ser Bibelen (Ny Verdenoversettelsen) som en statisk tekst—beholdt og oversatt i generasjoner, så tett på perfektjon som ufullkomne mennesker kan oppnå—så gjøres den flytende idet den stykkes opp og settes sammen på nye måter, for å fremme nye budskap. På samme måte kan man se *Vakttårnet* som en flytende, foranderlig tekst. Avsenderne av bladet forstås som inspirert av Gud—en inspirasjon som gir autoritetene en progressiv forståelse av Bibelens profetier. På JW.org kan man lese og laste ned eldre versjoner av *Vakttårnet*, og nyere *Vakttårnet*-blad henviser stadig til eldre blad som en kilde til religiøs viten på samme måte som de henviser til bibeltekster. Likevel inneholder disse eldre versjoner en ikke-

oppdatert versjon av doktrinen, og har på den måten sett sin utløpsdato, i den forstand at de ikke kan stå alene. Hvis et vitne ønsker å leve i tråd med Jehovas progressive lover og retningslinjer, er det nødvendig å fortsette å lese *Vakttårnet* for å kunne holde seg oppdatert på eventuelle nye endringer og utviklinger.

Fram til 2008 hadde *Vakttårnet* to målgrupper: Vitnene og potensielle konvertitter, og bladet ble utgitt to ganger månedlig. Bladet var bygget opp av artikler som hadde forskjellig fokus og forskjellige målgrupper. De to første artiklene, samt den siste artikkelen i bladet, henvendte seg primært til mulige konvertitter, mens de resterende artiklene primært henvendte seg til insidere. I 2008 ble *Vakttårnet* så og si spaltet i to versjoner: En studieutgave, som har vitnene som målgruppe og som utgis den femtende hver måned, og en offentlig utgave som har mulige konvertitter som målgruppe og som utgis den første i hver måned. Den offentlige utgave er mindre bibelsk tung, inneholder ikke studieartikler, men fortsetter å adressere emner som relaterer seg til religion og Bibelen. Studieutgaven er relativt lik den gamle utgaven, men uten artiklene som henvendte seg til potensielle konvertitter og en større del av bladet dedikert til studieartikler.

Jehovas Vitners eskatologiske forventninger blir i denne artikkelen undersøkt og beskrevet på bakgrunn av stikkprøver fra *Vakttårnet* fra 1985, 1995, 2005 og 2015. Ut over å forholde seg til fire utvalgte årstall, vil det empiriske datagrunnlaget begrense seg til de bladene som er utkommet den femtende hver måned. Det vil si at undersøkelsen i årene 1985, 1995 og 2005 forholder seg til halvparten av de utgitte bladene det året, mens det i 2015 forholder seg til samtlige av årets studiehefter, og kun til litteratur som er henvendt til vitner. *Vakttårnets* retorikk vil som sagt bli undersøkt statistisk og tekst-analytisk. Det blir gjort rede for hyppigheten av omtalen, samt omtalens karakter. Når hyppigheten blir målt, registres det hvorvidt den blir omtalt eller ei. Når en parameter blir omtalt, registreres den kun én gang per artikkel, til tross for at den kan nevnes flere ganger. I en sammenligning av flere parametere skal man også ha i mente at én og samme artikkel kan inneholde mer enn ett argument. Hyppigheten av en parameters omtale vil videre bli presentert i prosent. Prosenttallet regnes ut fra samtlige artikler fra det gjeldende år. Det vil si at når de eskatologiske forventningene i 1985 nevnes i 25 artikler, og antallet artikler i 1985 som inngår i undersøkelsen er 119, så vil hyppigheten av dette temaet i 1985 ligge på 21%. Dette gjør det mulig å kunne sammenligne 2015, hvor alle av *Vakttårnet*-bladene inngår i undersøkelsen, med de andre årstall hvor kun halvdelen av bladene inngår. Det betyr også at jeg vil ta utgangspunkt i at andre halvpart av 1985, 1995 og 2005, som ikke inngår i undersøkelsen, ser noenlunde likt ut som den delen som blir analysert, hvilket innebærer en statistisk forenkling.

I bruken av *Vakttårnet* som primærkilde ligger det mange muligheter, men også noen begrensninger. For det første vil stikkprøvene ikke være representative for de mellomliggende år, og det vil være problemstillinger som denne undersøkelse og artikkel ikke kan besvare på grunn av stikkprøvenes begrensede omfang. Til tross for at *Vakttårnet* fremdeles er vitnenes viktigste kilde til religiøs kunnskap i tillegg til Bibelen, så er det

ikke lenger den eneste kilden til dette. I 2014 opprettet Jehovas Vitner *JW Broadcast*, et månedlig pedagogisk program på Jehovas Vitners egen nettside. Det kan potensielt være elementer i parameterne som ikke nevnes i *Vakttårnet*, men som blir nevnt i JW Broadcastings utsendelser. En tredje begrensning som datagrunnlagets omfang innebærer, er at man ikke får innblikk i vitnenes levde religion—deres tolkning og anvendelse av *Vakttårnets* budskap.

RELIGION SOM LEVENDE SYSTEMER

I boken *Ritual and Religion in the Making of Humanity* (1999) beskriver og demonstrerer Roy Rappaport sin systemteori. Han skiller her mellom *general-purpose systems* (generelle formålssystemer) og *special-purpose systems* (spesialiserte formålssystemer). Generelle formålssystemer er systemer som har et generelt formål—først og fremst opprettholdelse av systemets eksistens. En religion kan være et slikt overordnet generelt formålssystem. Rappaport skriver at siden mennesker ikke (lenger) har instinkter som automatisk forteller dem hvordan de skal handle og selv må danne meninger (eksempelvis språklige meninger og atferdsnormer), er vår forståelse av våre handlinger varierende. Dette anses som en adaptiv fordel, da det gjør at mennesker kan omstille seg raskt til endrede livsforhold, samtidig som raske endringer kan utgjøre et problem for samhörigheten i et system. For at mennesker kan leve sammen i en gruppe må det nemlig både være en grunnleggende enighet om betydningene, samtidig som det er plass for endringer. Den nødvendige enighet kommer, ifølge Rappaport, sterkest til uttrykk i ritualet hvor deltakerne frivillig underkaster seg et sett felles betydninger og normer. Normene og betydningene som ritualdeltakerne underkaster seg for, har forskjellig vekt—noen er mer urørlige og uforanderlige enn andre. De som er mest abstrakte er også de tyngste og mest uforanderlige. Rappaport kaller dem *Ultimate Sacred Postulates* (USP), hvilket oversettes til *Siste Instans Hellige Postulater* av Lundager Jensen (2003). USP er i prinsippet uforståelige fordi de ikke har noen empirisk realitet, og kan derfor hverken verifiseres eller falsifiseres. De mindre tunge normene og betydningene kaller Rappaport for kosmologiske aksiomer. De er mer konkrete og foranderlige enn, og avledes av, USP. Rappaport skriver at verdihierarkiet som eksisterer mellom USP og de kosmologiske aksiomene er adaptivt fordelaktig. Fordi verden er under konstant forandring, vil systemer som ikke forandrer seg før eller siden gå til grunne. Samtidig må systemene ikke oppgi alle sine sentrale kjennetegn og prinsipper, slik at de mister deres identitet (Rappaport 1999: 419–422). For å unngå dette vil religionen kunne adaptere de kosmologiske aksiomene, for dermed forhåpentligvis å kunne opprettholde sine USP. Rappaport fremlegger tre handlingsmuligheter som et system kan ty til i møte med forandringer som utfordrer systemet. Den første handlingsmuligheten er mangel på adaptasjon, hvor det vurderes at det ikke er tilstrekkelig grunn til å foreta endringer. Den andre muligheten er å reagere med raske og reversible tiltak. Siste handlingsmulighet er at systemet vurderer at situasjonen har en alvorlighetsgrad som krever inngripende endringstiltak

og potensielt irreversible strukturelle forandringer (Baunvig 2017: 202). En rask og reversibel endring, kan også ende opp med å bli irreversibel, hvis forstyrrelsene vedvarer. Rappaport skriver at systemer må anses som grunnleggende konservative, og derfor vil etterstrebe å få så få irreversible forandringer som mulig (Rappaport 1999: 419–422).

EN KARTLEGGING AV *VAKTTÅRNETS* ESKATOLOGI

Jehovas Vitner proklamerer at menneskene i dag lever i *de siste dager*, en tidsalder som sies å ha avløst *hedningenes tider* og som vil bli avløst av en tidsperiode som omtales som *den store trengsel* som vil ende i Armageddonkrigen.

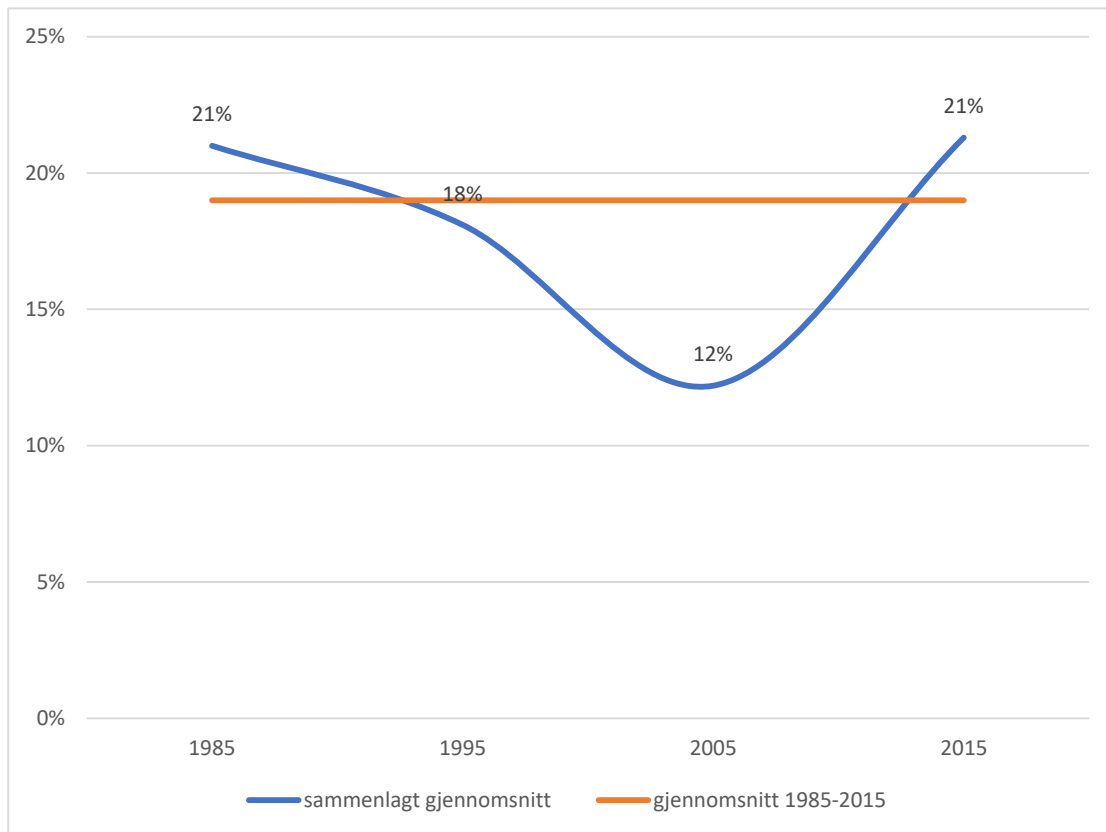
Hedningenes tider er ifølge Jehovas Vitner karakterisert som en periode hvor Jehova tillot nasjonene å herske over jorden uten innblanding fra ham, for å vise dem at de ikke er bedre tjent uten ham. Perioden starter ifølge Jehovas Vitner med Babylonernes ødeleggelse av Jerusalem, hvilket dateres til oktober i 607 fvt. Året 607 fvt. har en særlig betydning for Jehovas Vitners eskatologiske tidstavle, da datoen er utgangspunktet for å regne seg fram til enden på *hedningenes tid* og dermed også starten på *de siste dager*, som dateres til året 1914.¹ *De siste dager* har sine karakteristiske kjennetegn, som kan inndeles i to kategorier. Den første kategorien kan betegnes som dagens verdensforhold og handler om at man i *de siste dager* vil se krig, sult, naturkatastrofer og pest, og blant menneskene vil man se en kjølnet kjærlighet, at flere forråder og hater hverandre, samtidig som de blir egenkjærlige og pengekjære. Den andre kategorien er vitnenes forkynnelsesvirksomhet, og handler om at det i *de siste dager* vil blir forkynt på hele den bebodde jord.² *De siste dager* vil bli avløst av *den store trengsel*, og her blir det også skissert en rekke hendelser som vil forløpe og som vil kjennetegne tidsalderen. Disse tegnene innebærer ødeleggelsen av falsk religion, angrep på den sanne religion, Jesu dom over jordens innbyggere, innsamling og besegling av medlemmene av den lille skare, og Armageddonkrigen. Det er først etter *den store trengsel* at tusenårsriket vil begynne.³

Ser man på hyppigheten til *Vaktårnets* samlede omtale av eskatologiske forventninger, finner man i 1985 25 artikler (21%) som berører emnet. I 1995 finner man 21 artikler (18%), i 2005 15 artikler (12%) og i 2015 finner man 19 artikler (21%). Graf 1 illustrerer hyppigheten til omtalen til eskatologiske forventninger fra 1985 til 2015, sammenlignet med den gjennomsnittlige prosent omtale av alle årene sammenlagt, som ligger på 19%.

1. <https://www.jw.org/da/bibelens-1%C3%A6re/sp%C3%B8rgsm%C3%A5l/daniel-4-bibelens-kronologi-1914/> (alle nettsider som denne artikkelen refererer til ble sist sjekket 30.03.2020, og var aktive da).

2. <https://www.jw.org/no/bibliotek/blad/g201210/de-siste-dager/>

3. <https://www.jw.org/no/bibliotek/blad/w20150715/bortrykkelse-salvede-store-trengsel/>;
<https://www.jw.org/no/hva-bibelen-laerer/sporsmal/store-trengsel/>

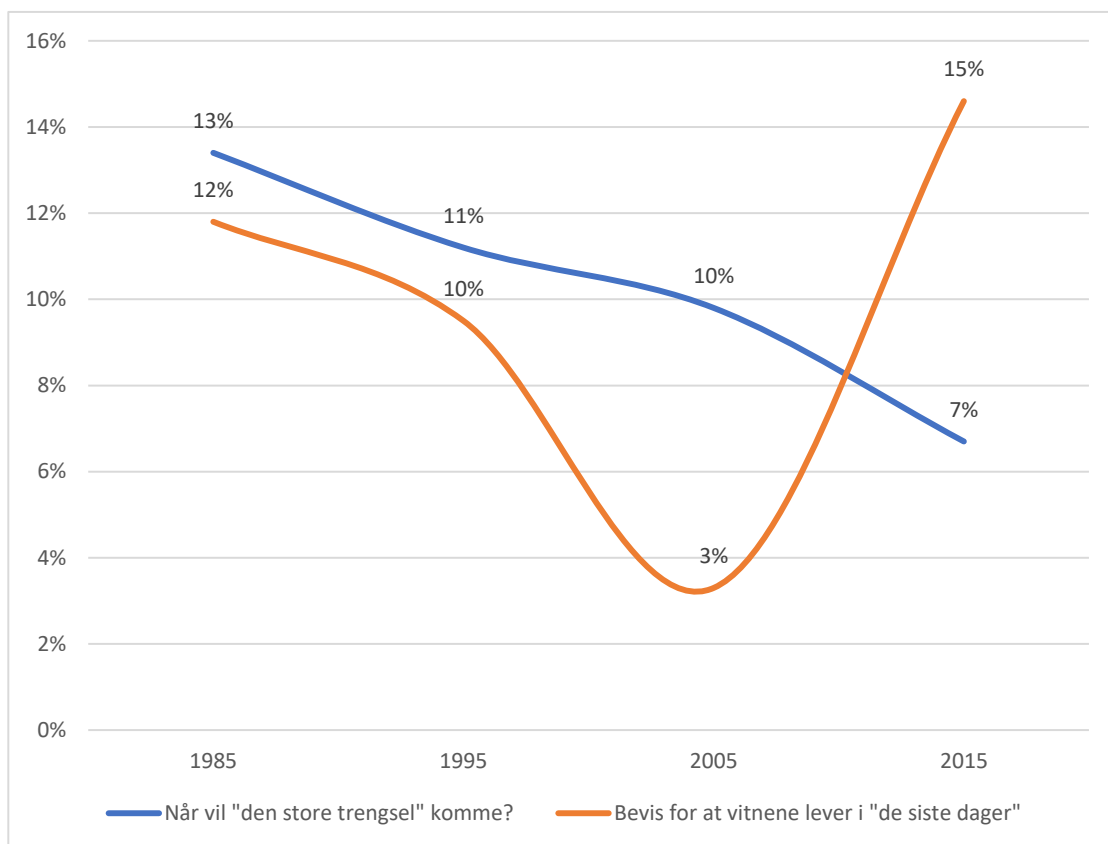

Graf 1: Antall ganger eskatologiske forventninger blir omtalt i *Vakttårnets* artikler. På x-aksen ses de undersøkte årstall. På y-aksen vises hyppigheten i prosent, målt ut fra samtlige analyserte artikler for det gjeldende årstall.

Tabellen viser en jevn nedgang i antall ganger *Vakttårnets* artikler omtaler eskatologiske forventninger fra 1985 til 2005, med en nedgang mellom 1985 og 1995 på 3 prosentpoeng og mellom 1995 og 2005 på 6 prosentpoeng. Fra 2005 til 2015 synes trenden å snu, og hyppigheten øker markant med 9 prosentpoeng. Denne økningen gjør også at omtalen over tid, hvis man sammenligner 2015 med 1985, er stabil.

Når de eskatologiske forventningene omtales i *Vakttårnet*, kan man skille mellom når det er tale om en form for predikasjon av tidspunktet for *den store trengsels* begynnelse og når det blir fremlagt bevis for at vitnene lever i *de siste dager*. Ser man på hyppigheten av de eskatologiske forventningene, delt opp i en predikasjon av *den store trengsels* komme og fremleggelse av bevis for at vitnene i dag lever i *de siste dager*, ser man følgende utvikling, illustrert i graf 2.

I *Vakttårnets* fremleggelse av bevis for at vitnene lever i *de siste dager*, ser man en gradvis og jevn nedgang i hyppighet, mens hyppigheten av predikasjonen av *den store trengsels* begynnelse ikke følger en jevn kurve. I 2005 ser man en markant nedgang

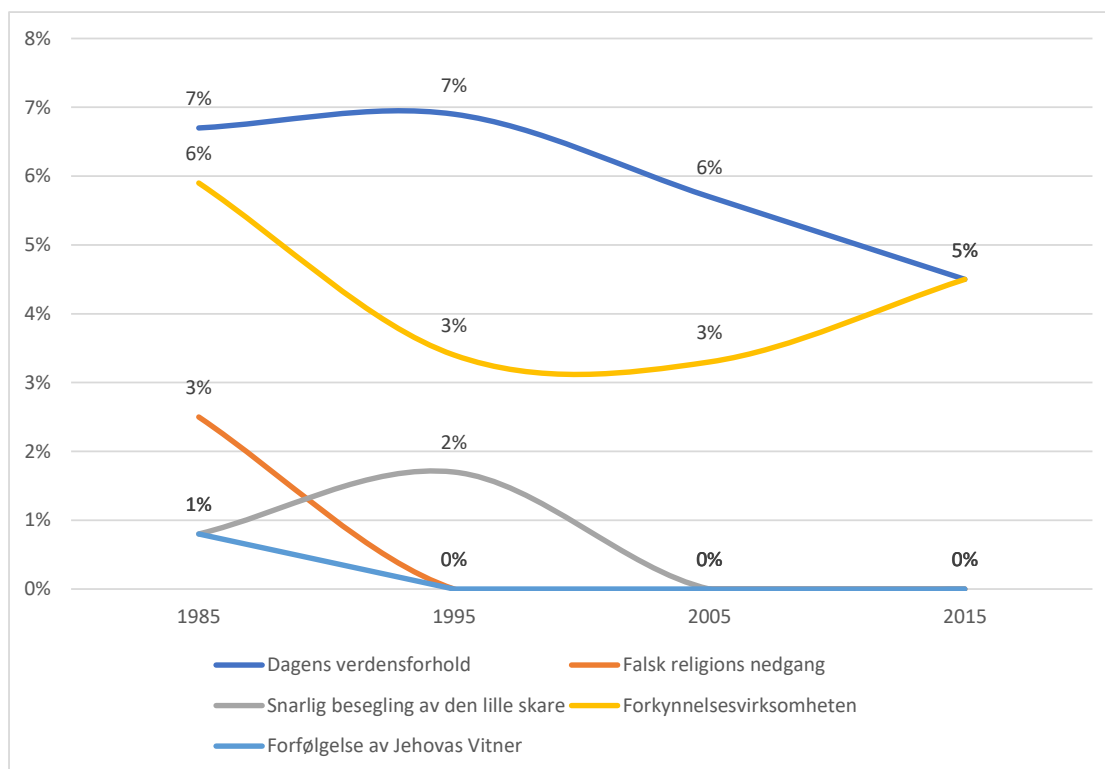

Graf 2: Antall ganger predikasjoner for når *den store trengsel* vil komme opptrer i *Vakttårnets* artikler, sammenlignet med antall ganger det blir lagt frem bevis for at vitnene lever i *de siste dager*.

i omtalen på 7 prosentpoeng fra 1995, før den i 2015 får et betydelig oppsving på 12 prosentpoeng. Den økningen man ser i graf 1, kan dermed nyanseres gjennom graf 2. I graf 2 ser vi at økningen i hyppigheten av eskatologiske forventninger er en økning i omtalen av predikasjon av når *den store trengsel* vil komme, ikke i omtalen av bevis for at vitnene lever i *de siste dager*.

Ut over forkynnelsesvirksomheten og beseglingen av den lille skare, kan man observere minst tre utgangspunkt som brukes i *Vakttårnets* artikler som bevis for at vi i dag lever i *de siste dager*. Disse tre utgangspunktene er: verdensforholdene, nedgang i falsk religion, og forfølgelse av Jehovas Vitner. Graf 3 illustrerer hyppigheten av bruken av disse utgangspunktene fra 1985 til 2015.

Utgangspunktene som brukes hyppigst er forkynnelsesvirksomheten og verdensforholdene. Når forkynnelsesvirksomheten omtales som bevis, kan man se det som en form for selvros av Jehovas Vitners store bedrifter innenfor forkynnelsesaktiviteten, og som et klapp på skulderen og oppmuntring til alle vitnene som aktivt bidrar til bedriften. Det

Graf 3: Antall ganger de forskjellige utgangspunktene som brukes som bevis for at vitnene lever i *de siste dager* omtales i *Vakttårnets* artikler.

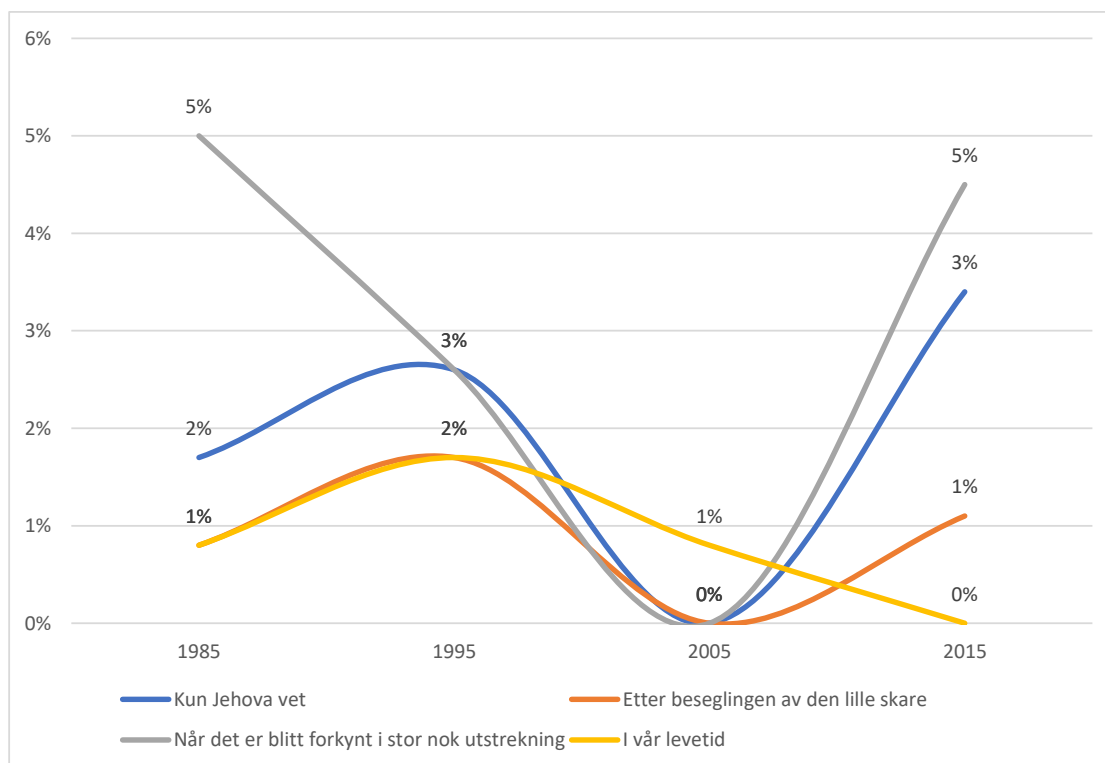
er interessant å merke seg at disse to tegnene er tegn på *de siste dagers* tilstedeværelse, mens de resterende tre tegnene, ifølge *Vakttårnets* egne artikler, først og fremst er tegn på *den store trengsel*, og ikke på *de siste dager*. Når tegn fra *den store trengsel* brukes som bevis på at vitnene lever i *de siste dager*, kan man tale om at retorikken understreker at vitnene lever i avslutningen av *de siste dager*. Fra 1995 ser man en tendens til at både verdensforholdene og forkynnelsesvirksomheten i mindre grad blir brukt som bevis for *de siste dager*, men likevel kan sies å opptre relativt stabilt over de fire årene. Falsk religions nedgang, forfølgelse av Jehovas Vitner og en forventning om en snarlig besegling av den lille skare, blir i mindre grad brukt som bevis, og hyppigheten av omtalen svinger fra år til år.

Det er liten variasjon i omtalen av verdensforholdene som bevis på at vitnene lever i *de siste dager*, hvilket skyldes deres tette forbindelse til Bibelens profetier. Det er de samme verdensforholdene som skal prege verden under *de siste dager*, blant annet krig, vold, sult, jordskjelv og pest (*Vakttårnet*: 15.01.1985: 7, 14, 23, 26; 15.02.1985: 7; 15.03.1985: 26; 15.04.1985: 25; 15.07.1985: 27; 15.10.1985: 21; 15.04.1995: 16–17; 15.07.1995: 5–6; 15.10.1995: 4–7, 21, 25; 15.11.1995: 4–6; 15.01.2005: 17; 15.07.2005: 6; 15.09.2005: 18–19; 15.06.2015: 23–24; 15.08.2015: 18). Interessant nok fremheves

det i en artikkel i 2015 at krigene i dag ikke vil føre til Armageddon, men at det vil komme en tid med fred før *den store trengsel* plutselig kommer (*Vakttårnet*: 15.02.2015: 25–26; 15.07.2015: 16). Denne forestillingen er ikke ny, men det er første gang den opptrer i de utgavene av *Vakttårnet* som undersøkes her. Når dagens verdensforhold omtales, blir også menneskers fremherskende holdninger i 1985, 1995 og 2005 fremhevet som bevis for at vitnene lever i *de siste dager*. Også her går de samme forhold igjen: Illoljalitet, mangel på selvbeherskelse og egenkjærlighet (*Vakttårnet*: 15.01.1985: 8–10, 23, 31; 15.05.1985: 9–10; 15.06.1985: 19; 5.10.1985: 22; 15.02.1995: 13–14; 15.07.1995: 5–6; 15.11.1995: 5–6; 15.12.1995: 12, 19; 15.04.2005: 4–5; 15.05.2005: 8, 14–15, 25; 15.07.2005: 6; 15.10.2005: 23–24; 15.08.2015: 24). Igjen må man se denne manglende variasjonen i omtalen, i lys av forventningenes tette forbindelse til Bibelens profetier. I 2005 og 2015 blir en forventning om en snarlig besegling av den lille skare ikke brukt som bevis for at vitnene lever i *de siste dager*, og man ser også en tendens til en nedgang i bruken av falsk religions nedgang som bevisgrunnlag. Når det er tale om falsk religion som et tegn på *den store trengsels* snarlige komme, så er det først og fremst tale om andre religioner enn Jehovas vitner (*Vakttårnet*: 15.01.1985: 7, 22–30; 15.04.1985: 25; 15.05.1985: 12–13, 15; 15.06.1985: 18; 15.10.1985: 22; 15.09.1995: 13; 15.10.1995: 7, 12; 15.01.2005: 18–19; 15.09.2005: 19; 15.05.2015: 30; 15.07.2015: 15–17; 15.08.2015: 18). Det er ikke mange ganger dette blir konkretisert, men når det skjer ser man et fokus på kristendomsformer (*Vakttårnet*: 15.01.1982: 23–24, 31; 5.10.1985: 22; 15.01.2005: 19).

I *Vakttårnets* predikasjoner av når *den store trengsel* vil begynne, kan man identifisere to forskjellige utgangspunkt, i tillegg til forkynnelsesvirksomheten og den lille skares besegling: De nålevende vitners levetid og at kun Jehova vet når enden kommer. I graf 4 kan man se hvordan hyppigheten av disse utgangspunkt i *Vakttårnets* artikler endrer seg mellom 1985 og 2015.

I 1985 er forkynnelsesvirksomheten det temaet som brukes hyppigst i *Vakttårnet*-bladene som predikasjonsmål for når *den store trengsel* vil komme. I 1995 faller hyppigheten og forkynnelsesvirksomheten nevnes i like mange artikler som predikasjonsmålet «kun Jehova vet». Den nedgående kurven fortsetter i 2005 hvor forkynnelsesvirksomheten slett ikke blir nevnt. I 2005 er det kun ett predikasjonsmål som nevnes, og det er en forventning om at enden vil komme innenfor de nåværende vitners levetid. Til tross for at dette temaet oppnår størst omtale dette året, faller hyppigheten fra 1995, og det nevnes ikke i 2015. Til gjengjeld ser man en økning i de andre parameterne i 2015. Forkynnelsesvirksomheten som et predikasjonsmål har den største økningen. Beseglingen av den lille skare har en liten økning i omtalens hyppighet i 2015. Forkynnelsesvirksomheten fremgår som en sentral profeti i *Vakttårnets* eskatologiske forestillinger, men også her kan man forstå den hyppige omtalen som mulig selvros av vitnenes forkynnelse og oppmuntring til mer forkynnelse.

Graf 4: Antall ganger parameterne som opptrer som predikasjonsmål for *den store trengsels* begynnelse omtales i *Vaktårnets* artikler.

At det kun er Jehova som vet når enden kommer, er det predikasjonsmål som opptrer nest flest ganger i 1985, 1995 og 2015. Når dette nevnes så er det vitnenes årvåkenhet som er i fokus. Fordi vitnene ikke kan vite når Jehova vil sende Jesus ned til jorden igjen for å gjøre ende på denne verden, så er det ekstra viktig at de lever i forventning om at Jehova kan komme når som helst (*Vaktårnet*: 15.07.1985: 23, 26–28, 30; 15.11.1985: 12; 15.01.1995: 28; 15.04.1995: 25; 15.05.1995: 14; 15.10.1995: 27–28; 15.04.2005: 4–5; 15.09.2005: 18; 15.03.2015: 15–16; 15.06.2015: 22–24; 15.08.2015: 14–17; 15.09.2015: 16). Dette er en tidsramme som understreker det ikke kan gis et konkret tidspunkt for når enden kommer. I 1995 og 2015 blir det understreket at Jehovas ukjente tidspunkt er et fastsatt tidspunkt som ikke vil bli endret (*Vaktårnet*: 15.01.1995: 28; 15.04.1995: 25; 15.12.1995: 10; 15.08.2015: 14–17; 15.11.2015: 19–20). I dette ligger det at når *den store trengsel* ikke har kommet innenfor det tidsrom som vitnene kanskje har forventet, så handler dette ikke om at Jehova har utsatt dommedag (*Vaktårnet*: 01.05.1985: 3).

Formuleringene av forventningen om at *den store trengsel* vil komme i vitnenes levetid endres ikke stort mellom de forskjellige år. I 1985, 1995 og 2005 fremheves det av *Vaktårnets* forfattere at vitnene som lever i dag vil oppleve *den store trengsels* begynnelse (*Vaktårnet*: 15.02.1985: 15, 21; 15.05.1985: 10; 15.09.1985: 6; 15.02.1995: 17,

19; 15.08.2005: 15). Dette predikasjonsmålet for når *den store trengsel* vil begynne er det mest konkrete bud *Vakttårnet* kommer med. Det er en tidsramme som i større grad enn de andre predikasjonsmål kan måles i hvorvidt det skjer eller ei.

FORKYNNELSESVIRKSOMHETEN

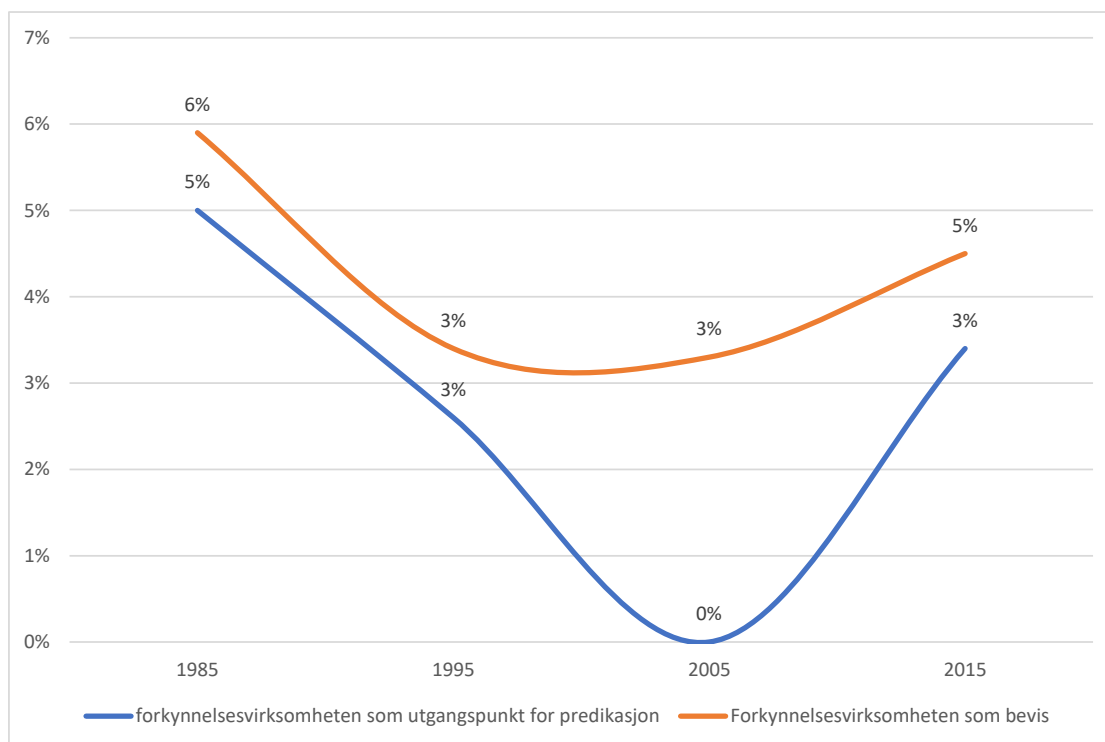
Forkynnelsesvirksomheten har alltid stått sentralt for vitnene. Et av *Vakttårnets* argumenter for forkynnens sentrale posisjon, er dens eskatologiske betydning. Forkynnelsen spiller en rolle både som bevis for at vitnene lever i de siste tider, og som utgangspunkt for å predikere starten på *den store trengsel*. I begge tilfeller er det først og fremst Matteusevangeliet 24:14 som fremheves, hvor det proklameres at «dette gode budskap om riket skal bli forkynt på hele den bebodde jord til et vitnesbyrd for alle nasjonene, og så skal enden komme.»⁴

I graf 5 kan man se hvordan hyppigheten av omtalen av forkynnelsesvirksomheten i *Vakttårnets* artikler endrer seg mellom 1985 og 2015.

Forkynnelsesvirksomheten synes å ha en stabil omtale, tross lavere omtale i 1995 og 2005 enn i 1985 og 2015. Som utgangspunkt for å predikere *den store trengsels* begynnelse, følger forkynnelsesvirksomheten den førstnevnte kurve i 1985 og 1995. Omtalen synker i 2005, men tar seg opp igjen i 2015 hvor den igjen ligger like under førstnevnte kurve.

I 1985, 1995 og 2005 skriver *Vakttårnet* at vitnene har formådd å oppfylle profetien i Matteusevangeliet 24:14 (*Vakttårnet*: 15.01.1985: 16; 15.02.1985: 15; 15.04.1985: 22; 15.06.1985: 17; 15.10.1985: 20; 15.12.1985: 23; 15.03.1995: 29; 15.04.1995: 25; 15.08.1995: 11; 15.08.2005: 15; 15.12.2005: 17). Jehovas Vitners statistikk over antall forkynnere de pågjeldende år blir brukt for å vise at de forkynner i stor nok utstrekning til å kunne si at de oppfyller profetien (*Vakttårnet*: 15.01.1985: 22; 15.04.1985: 22; 15.10.1985: 20, 22; 15.12.1985: 18–19; 15.03.1995: 29; 15.04.1995: 6; 15.09.1995: 13; 15.09.2005: 8). Dette er et utgangspunkt som peker på at vitnene lever i *de siste dagers* avsluttende fase, da profetien uttaler at «så skal enden komme» (Matt. 24:14). Men *den store trengsel* er likevel ikke kommet. Det understrekes nemlig i 1995 og 2015 at vitnene må forkynne for alle nasjoner «i den utstrekning som Jehova ønsker» for at enden skal komme (*Vakttårnet*: 15.04.1995: 25; 15.02.2015: 24; 15.06.2015: 22–24; 15.11.2015: 16). Det er altså ikke slik at en oppfyllelse av Matteusevangeliet 24:14 automatisk setter i gang *den store trengsel*—det finnes en grad av oppnådd forkynnelse i disse nasjonene som også må oppfylles, og som er av ukjent størrelse. Profetien i Matteusevangeliet blir ikke nevnt i 2015. Det fremheves at vitnenes forkynnelsesvirksomhet er et tegn på Jesu nærvær, som konge i Guds rike, hvilket også er et tegn på at vitnene er i *de siste dager*, men det understrekes ikke i like stor grad at vitnene er i avslutningen av *de siste*

4. <https://www.jw.org/no/bibliotek/bibelen/studiebibel/boker/matteus/24/>

Graf 5: Antall ganger forkynnelsesvirksomheten blir brukt som utgangspunkt for å predikere tidspunktet for *den store trengsels* begynnelse, sammenlignet med antall ganger forkynnelsesvirksomheten blir brukt som bevis for at vitnene lever i *de siste dager* i *Vakttårnets* artikler.

dager (*Vakttårnet*: 15.03.2015: 19–20; 15.08.2015: 15–16). I tillegg kommer forfatterne av *Vakttårnet* i 1985 og 1995 inn på Rutherfords kjente tale fra 1918, «Millions now living will never die». I 1985 påpekes det at Rutherford kan ha overvurdert forkynnelseskapasiteten til vitnene som levde på hans tid (*Vakttårnet*: 15.10.1985: 19–20), og i 1995 påpekes det at «Mange av dem som hadde håpet at de skulle være blant de ‘millioner’ som aldri skulle dø, har dødd». Senere i samme artikkel står det «og flere kommer uten tvil til å dø for enden kommer» (*Vakttårnet*: 15.02.1995: 8–10).

Det er interessant å merke seg at samtidig som vitnenes forkynnelsesvirksomhet jevnt over omtales hyppig i *Vakttårnets* artikler, så er det også en parameter som beror på en aktiv innsats fra vitnene for å bli oppfylt. I forkynnelsesvirksomheten pålegges vitnenes et ansvar, hvor de i de andre parametere er krefter utenfor vitnenene som er på spill.

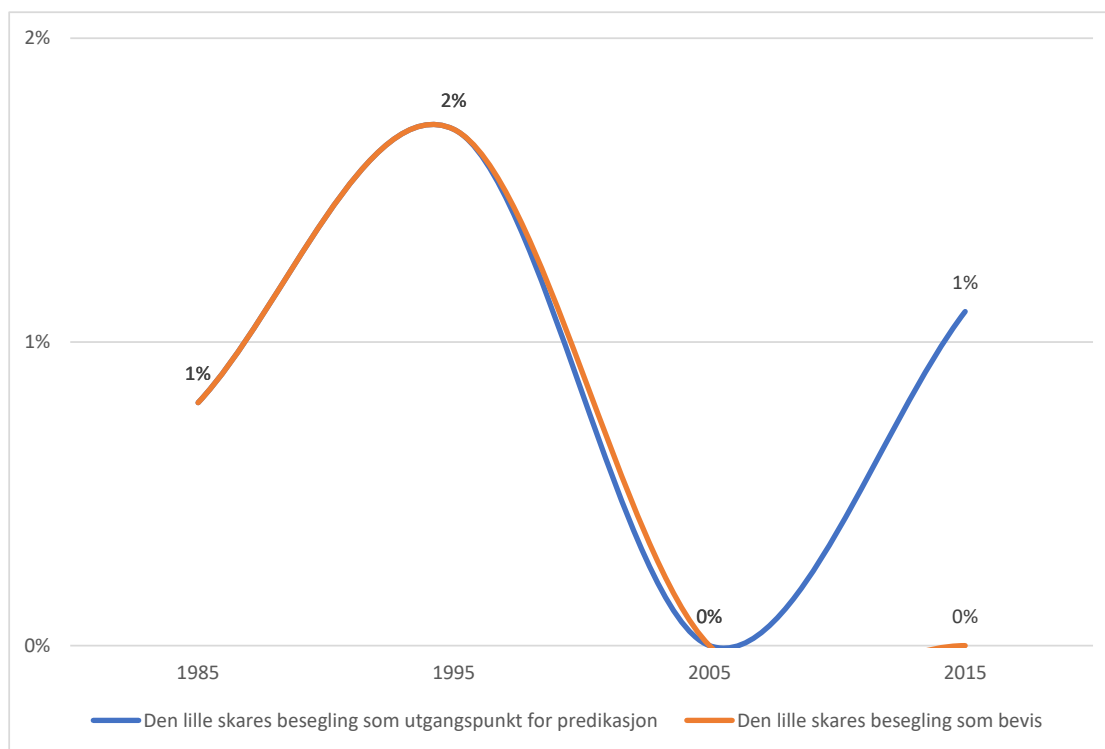
DEN LILLE SKARES BESEGLING

Jehovas Vitner har siden 1925 operert med to frelseshåp for vitnene, som tilsvarer to hierarkisk nivådelte frelsesgrupper. På den ene siden står frelse i et himmelsk paradisi for en *liten skare* på 144 000, og på den andre side står et jordisk paradisi for den resterende *store skare* av Jehovas Vitner. Når Jehovas Vitner forkynner frelse for potensielle nye konvertitter er det først og fremst jordisk frelse de forkynner, og majoriteten av Jehovas Vitner har et jordisk håp. Den lille skare har en eskatologisk betydning og funksjon fordi innsamlingen av den store skare presenteres som å skulle ledes av den lille skare, og samtidig er det den lille skares ansvar å gi den store skare åndelig føde. Som tidligere nevnt er det Det Styrende Råd som står for Jehovas Vitners åndelige føde, gitt gjennom *Vakttårnet*. Siden 1971 har medlemmer av Det Styrende Råd måttet være fra den lille skare, hvilket blant annet er det som anses for å gjøre dem åndelig skikket til å tolke og forstå Bibelens budskap (Chryssides 2016: 141). Uten Det Styrende Råds veiledning ville vitnene være forlatt, og fordi Det Styrende Råd skal bestå av medlemmer fra den lille skare, kan man også si at den store skare ville være forlatt uten den lille skare tilstedeværelse og veiledning. Fordi den lille skare hverken er en uendelig eller undefinerbar størrelse, så kan den i teorien bli fylt opp. *Vakttårnets* andre president, Rutherford, proklamerte allerede i 1935 at innsamlingen av den lille skare var ferdig—de 144 000 var innsamlet og den lille skare beseglet.

I graf 6 kan man se hvordan hyppigheten av omtalen av beseglingen av den lille skare i *Vakttårnet* endrer seg mellom 1985 og 2015.

Overordnet sett kan man si at den store skare har en svært liten plass i *Vakttårnets* artikler, målt ut fra omtalens hyppighet. De to kurvene følger hverandre i forhold til hyppighet av omtale, med unntak av i 2015 hvor omtalen av den lille skares besegling som utgangspunkt for predikasjon får et lite oppsving, mens den lille skare som bevis for at vitnene lever i den avsluttende del av *de siste dager* forblir uten omtale. Når beseglingen av den lille skare nevnes i 1985 og 1995 omtales den både som bevis for at vitnene lever i *de siste dager* og som et utgangspunkt for å kunne predikere *den store trengsels* begynnelse.

I 1985 skriver *Vakttårnet* at det er tydelig at den lille skare er innsamlet, at det nå handler om å få samlet den store skare og at det er begrenset tid igjen for å gjøre dette (*Vakttårnet*: 15.02.1985: 21; 15.12.1985: 18–19). I 1995 skriver *Vakttårnet* derimot at den lille skare ikke er fylt opp, men er i ferd med å bli fylt opp. De påpeker at den «alminnelige innsamlingen» av den lille skare opphørte i 1935, og at det i takt med at den lille skare blir fylt opp, er færre og færre av dem som fremdeles lever. Det understrekes at det vil være noen fra den lille skare som blir vitne til dommedag, og at ettersom beseglingen av den lille skare «tydeligvis nærmer seg sin fullførelse, vil spennende begivenheter snart inntreffe. Det betyr blant annet at ‘den store trengsel’ [...] må være meget nær» (*Vakttårnet*: 15.02.1995: 20).

Graf 6: Antall ganger den lille skares besegling opptrer som utgangspunkt for å predikere tidspunktet for *den store trengsels* begynnelse, sammenlignet med antall ganger den lille skares besegling opptrer som bevis for at vitnene lever i *de siste dager*.

I 2005 nevnes ikke beseglingen av den lille skare i noen av parameterne, og i 2015 nevnes den kun som en predikasjon for når *den store trengsel* begynner. Her understrekes det at den lille skare skal bli beseglet før *den store trengsel* begynner, men samtidig understrekes det at medlemmene av den lille skare ikke er fullstendig sikret før etter starten på *den store trengsel* (*Vakttårnet*: 15.01.2015: 17; 15.03.2015: 14–16). Utpekingen av et individ som et medlem av den lille skare kan altså ikke anses som permanent. Hvis vitnet blir «åndelig slapp» og ikke bevarer sin integritet, kan han eller hun miste sin status som medlem av den lille skare. Denne endringen gjør at en proklamering av den lille skare som innsamlet, slik Rutherford gjorde i 1935 og *Vakttårnet* i 1985, umulig. Det åpner for at innsamlingen av den lille skare kan ta lenger tid, og gjør at man ikke lenger kan bruke vitnenes statistikk over antall vitner som tar imot brød og vin ved deres minneshøytid (og dermed viser offentlig at de mener å være del av den lille skare) for å regne ut når den lille skare omtrent vil være fylt opp. På flere måter er denne uttalelsen en form for avskrivning av at man kan bruke den lille skare som utgangspunkt for å predikere *den store trengsel* begynnelse.

Kort oppsummert viser kartleggingen følgende utviklingstendenser: (1) I graf 1 ser man i 2015 en generell økning i omtalen av eskatologi fra 2005. I graf 2 kan man se at denne økningen er en økning i antall ganger det skrives om når *den store trengsel* vil komme. Ser vi på hva *Vakttårnet* skriver om når *den store trengsel* vil komme, ser vi at det i stor grad er diffust. Spesielt uttalelsene i 2015 er på mange måter en fraskrivelse av de brukte og omtalte tegns mulighet til å gi et konkret bud på når *den store trengsel* kommer. (2) Mer konkret i forkynnelsesvirksomheten ser man at *Vakttårnet* påpeker at man ikke kan bruke forkynnelsen til å predikere et nøyaktig tidspunkt, fordi forkynnelsen som et utgangspunkt for å predikere *den store trengsel* begynnelsen ikke kun handler om en oppfyllelse av Matteusevangeliet 24:14, men at denne forkynnelsen skal foregå i en utstrekning som gjør Jehova tilfreds, og det gis ikke et bud på hvilken utstrekning Jehova synes er tilstrekkelig. Dette er en utviklingstendens vi ser allerede i 1995, som gjør ethvert forsøk på predikasjon vanskelig. (3) Den andre utgangspunktet for predikasjon av når endetiden kommer, som blir omtalt i 2015, er den lille skares besegling. I 2015 ser vi at *Vakttårnet* avskriver bruken av beseglingen av den lille skare som et utgangspunkt for å predikere *den store trengsels* begynnelsen, ved at de selv påpeker at det er umulig å vite eller fastslå når skaren er fylt opp og beseglet. (4) Dessuten ser vi en tendens til at *Vakttårnet* i mindre grad bruker tegn fra *den store trengsel* som bevis for at vitnene i dag lever i *de siste dager*. Med andre ord går *Vakttårnet* fra et fokus på at vitnene lever i avslutningen av *de siste dager*, til et fokus på at vitnene lever i *de siste dager*. I 1985 nevnes *falsk religions nedgang, en snarlig besegling av den lille skare og forfølgelse av Jehovas vitner* som bevis for at vitnene lever i de siste tider, men ingen av disse tegnene blir nevnt i 2015. Vi ser også denne utviklingstendensen komme til uttrykk i *Vakttårnets* tilføyelse av «i den utstrekning Jehova ønsker» til Matteusevangeliets profeti, da også dette rykker avslutningen av de siste tider frem i tid.

WHEN PROPHECY ADAPTS: ET TEORETISK RAMMEVERK

Forandring er et vilkår for religion, slik det er for all kultur. En tilsynelatende forandring kan også ses som en kontinuitet—en fortsettelse eller utvikling av noe allerede eksisterende. I den foregående kartleggingen er det blitt fremhevet noen utviklingstendenser i *Vakttårnets* eskatologi. Her vil det introduseres et teoretisk rammeverk for å kunne forklare utviklingstendensene som har blitt presentert i kartleggingen. Rammeverket tar utgangspunkt i Roy Rappaports systemteori, og det introduseres nye teoretiske begreper som har til hensikt å nyansere og tilpasse hans systemteori til Jehovas Vitner som eksempel. Disse begrepene er henholdsvis *eksterne-* og *interne faktorer*, *doktrinær fatigue* og *-vigør*, samt *preventive-* og *reaktive adaptasjoner*. Dette rammeverket vil bli demonstrert gjennom to av de fire utviklingstendenser. Deretter vil utviklingstendensene løftes inn i et kulturevolusjonistisk perspektiv, hvilket har til hensikt å bidra til en forståelse av hvorfor man ser disse tendensene.

Det teoretiske rammeverket tar utgangspunkt i Jehovas Vitner som et formålssystem, i Rappaportsk forstand. Ett av Jehovas Vitners *Siste Instans Hellige Postulater / Ultimate Sacred Postulates* (USP) er at verden, slik den er, snart skal forgå—og kan betegnes som et millenaristisk verdensbilde (illustrert i figur 1). Utleddet fra dette USP kan man fremheve to kosmologiske aksiomer, som her blir betegnet som eskatologiske rammer. Under disse kosmologiske aksiomer kan man også plassere undersøkelsens utviklingstendenser. De utviklingstendensene som det vil bli fokusert på her, er beseglingen av den lille skare som utgangspunkt for å predikere *den store trengsels* komme (utviklingstendens 3) og at vi ser en forskyvning fra et fokus på at vitnene lever i avslutningen av *de siste tider* til at de lever i *de siste tider* (utviklingstendens 4).

I en redegjørelse for utviklingstendensene i Jehovas Vitners eskatologiske forventninger, kan man skille mellom *eksterne-* og *interne faktorer* som kan bidra til endring eller adaptasjon, mellom *doktrinær fatigue* og *-vigør* for å forklare hvorfor adaptasjoner oppstår og hvordan de påvirker, samt skille mellom *preventive* og *reaktive adaptasjoner* for å beskrive når en adaptasjon finner sted.

Eksterne faktorer skal forstås som påvirkning som kommer utenfra systemet, som for eksempel krig, forfølgelse eller juridisk motstand. *Interne faktorer* er påvirkning som har utspring fra systemet selv. En intern faktor kan eksempelvis være at systemet har reagert med Rappaports andre handlingsmulighet—raske og reversible endringer, midlertidige løsninger som systemet etter noe tid må forholde seg til igjen. Det kan være tale om en forutsagt endetidsdato, som nærmer seg, eller som har blitt forbigått uten å bli realisert, og som systemet må forholde seg til.

Doktrinær fatigue og *vigør* handler om at faktorer eller adaptasjoner påvirker et system på en måte som skaper økt relevans eller irrelevans for doktrinen. Et eksempel på en *doktrinær fatigue* kan finnes i *Vakttårnets* proklamering av at de forkynner over hele verden og dermed oppfyller profetien i Matteusevangeliet 24:14, en profeti som er koblet til predikasjon av endetiden, og dermed høyner forventningene til *den store trengsels* snarlige komme. Når endetiden så likevel ikke er kommet etter 30 år, på tross av det faktum at *Vakttårnet* fortsetter å proklamere at de forkynner over hele verden, så kan bruken av Matteusevangeliets profeti som utgangspunkt for å predikere *den store trengsels* komme til å stå i fare for å oppleve *doktrinær fatigue*. Når «i den utstrekning Jehova krever» blir implementert som et tillegg til profetien skaper dette en økt relevans, i den forstand at profetien fortsatt kan brukes som predikasjonsmål for enden, selv om tidsrammen for enden er blitt noe mer diffust. På den måten gir «i den utstrekning Jehova krever»-profetien en ny *doktrinær vigør* og reduserer risikoen for *doktrinær fatigue*. *Doktrinær fatigue* er en form for publikumsautoritet. Flere religioner lever godt med et doktrinært system som inneholder inkonsekvens og motstridende elementer. Dette blir først et problem hvis tilhengerne, publikummet, anser det som inkonsekvent og motstridende, og potensielt mister troen eller skaper splittelse.

Når en ekstern eller intern faktor påvirker et system og systemet reagerer med en endring, kan man i tillegg skille mellom *preventive* og *reaktive adaptasjoner*. En *preventiv adaptasjon* har en forebyggende funksjon og skjer i forkant av en *doktrinær fatigue* eller *vigør*, mens en *reaktiv adaptasjon* skjer i etterkant. Det vil ikke alltid være mulig å identifisere hvorvidt det er tale om en preventiv eller en reaktiv adaptasjon, men i tilfeller hvor det er tale om eksterne faktorer vil sannsynligheten være større for at det er en reaktiv adaptasjon, da det er vanskeligere for systemet å forutse eksterne faktorer. Som et eksempel på en preventiv adaptasjon kan man trekke frem *Vakttårnets* predikasjoner for mulige tidspunkter for *den store trengsels* komme. Chryssides påpeker at det ble skapt forventninger til året 2014, fordi det i 2014 var 100 år siden 1914 (Chryssides 2016: 241). Det fremgår ikke av Chryssides når disse forventningene blir formulert og proklamert, men i 2003 peker *Vakttårnet* på 2034 som en ny mulig dato for *den store trengsels* komme, da det i 2034 er 120 år siden 1914, og fordi Noah ifølge Bibelen ble advart om syndefloden 120 år før den kom.⁵ I 2010 ser vi igjen en ny tidshorisont for *den store trengsels* komme, som har sitt utspring i en ny forståelse av begrepet *denne generasjon*, som i 2015 forklares i en video av Det Styrende Råd.⁶ Det pekes her implisitt på en tidshorisont som slutter rundt år 2050. Disse nye predikasjonene kommer uten at tidligere predikasjoner blir nevnt eller avskrevet. Ved å nevne nye tidsrammer og forventninger som hele tiden flytter *den store trengsels* komme lenger frem i tid, kan de komme en potensiell skuffelse i forkjøpet og dermed unngå *doktrinær fatigue* gjennom en *preventiv adaptasjon*. I 2013 kunne vitnene se frem til 2014, men også til 2034 og 2050. Disse nye predikasjonene og forventningene opprettholder *den store trengsel* som en relevant forventning, selv om 2014 kom og gikk uten at *den store trengsel* ble en realitet.

BESEGLINGEN AV DEN LILLE SKARE

Den lille skare spiller en rolle i flere deler av Jehovas Vitners doktrinære system. For det første spiller det en rolle for bevegelsens organisasjon, da Det Styrende Råd skal bestå av medlemmer av den lille skare. For det andre spiller den lille skare en rolle i Jehovas Vitners eskatologiske forestillinger, og beseglingen av den lille skare er et av tegnene til *den store trengsel*. Det kosmologiske aksiom om beseglingen av den lille skare, utledes av forestillingen om at man gjennom undersøkelser av Bibelens profetier kan komme frem til en predikasjon av når *den store trengsel* komme. Det konkretiserer og presiserer de eskatologiske rammene i Jehovas Vitner.

5. <https://www.jw.org/da/bibliotek/blade/w20031215/%C3%85rv%C3%A5genhed-vigtigere-end-nogen-sinde-f%C3%B8r/>

6. https://www.jw.org/no/bibliotek/Videoer/#no/mediaitems/StudioMonthlyPrograms/pub-jwb_201509_1_VIDEO

I kartleggingen ble følgende utviklingstendens tilknyttet den lille skare observert: *Vakttårnet* går fra å si at den lille skare i 1935 ble fylt opp og at *den store trengsel* derfor er nær, til å si at det er umulig å si når eller at den lille skare er fylt opp (illustrert i figur 2).

Utviklingstendensen skjer på bakgrunn av *interne faktorer* som truer aksiomet med *doktrinær fatigue*. Hvis den lille skare er fylt opp, så betyr det at det ikke vil kunne komme flere medlemmer til i fremtiden. Det betyr videre at medlemmene av Det Styrende Råd må ha blitt medlemmer av den lille skare før 1935. Realiteten er likevel den at alle de nåværende medlemmer i Det Styrende Råd er blitt medlemmer av den lille skare etter 1935 (Chryssides 2016: 269). Ut over dette utgjør en besegling av den lille skare et eskatologisk problem, da det er et tegn som skal oppfylles under *den store trengsel*, og *den store trengsel* har ikke startet. Begge disse problemene kan potensielt være kilde til *doktrinær fatigue*. De av *Vakttårnets* artikler som i 2015 avskriver muligheten for å si at den lille skare er fylt opp, møter den ovennevnte problematikken og gjør at doktrinen kan fortsette som et predikasjonsmål for *den store trengsels* komme, og dermed unngå *doktrinær fatigue*. *Vakttårnet* avskriver ikke at man kan bruke den lille skare som utgangspunkt for å predikere *den store trengsels* komme, men det avskriver en konkret tidfesting for dette. På den måten kan man si at adaptasjonen gir doktrinen ny *doktrinær vigør*, da det tillater doktrinen å ha fortsatt funksjon. Men funksjonen den har, er nå en annen. Beseglingen var før et vitnesbyrd om *den store trengsels* komme. Nå er *den store trengsels* komme i stedet blitt et fremtidig vitnesbyrd om beseglingen av den lille skare. Hvorvidt det er tale om en preventiv eller reaktiv adaptasjon, er vanskelig å si. Når samtlige av Det Styrende Råds medlemmer er blitt del av den lille skare etter 1935, og *den store trengsel* ikke er kommet, kan man argumentere for at adaptasjonen skjer reaktivt. Samtidig er det vanskelig å si noe om hvorvidt vitnene har opplevd dette som et problem og stilt spørsmålstegn til doktrinen som følge av dette. Hvis ikke, kan det også argumenteres for at adaptasjonen skjer preventivt.

BEVIS FOR AT VITNENE I DE SISTE DAGER

Når *Vakttårnet* argumenterer for at vitnene lever i *de siste dager*, argumenterer de primært med at bibelske profetier som beskriver *de siste dager*, er tegn som går i oppfyllelse i dag. Men kartleggingen viser at *Vakttårnet* også bruker tegn som kjennetegner *den store trengsel* som bevis for at vitnene lever i *de siste dager*, slik som forfølgelse av Jehovas Vitner (1985), en snarlig besegling av den lille skare (1985, 1995) og falsk religions nedgang (1985, 2005). Når *Vakttårnet* også omtaler disse tegnene, tolkes det her som en understrekning av at vitnene ikke bare lever i *de siste dager*, men også i avslutningen av denne tidsalder. Også her er det kosmologiske aksiom en konkretisering og understøttelse av USP, idet de plasserer nåtiden inn i en historisk periode og et historisk skjema, hvor *den store trengsel* og Armageddonkrigen er den neste historiske periode. Kartleggingen viser en utviklingstendens hvor *Vakttårnet* går fra et fokus på at vitnene lever i

avslutningen av *de siste dager*, til et fokus på at vitnene lever i *de siste dager* (illustrert i figur 3). Denne utviklingstendensen viser seg tydeligst i 2015, hvor ingen tegn fra *den store trengsel* blir nevnt som bevis.

Denne adaptasjonen kan forklares ved å se på interne og eksterne faktorer. Først og fremst nevnes ikke en snarlig besegling av den lille skare som bevis i 2005 og 2015, de årene hvor det synes å skje en endring i bruken av beseglingen av den lille skare som et predikasjonsmål for *den store trengsel*. Dette kan tyde på at disse tendensene kan henge sammen. En annen intern faktor jeg vil fremheve, er at utviklingen av predikasjonsmålene for *den store trengsel*, på flere måter har gjort *den store trengsels* komme mindre relevant for nålevende vitner. Dette er kanskje mest tydelig idet de ikke lenger påpeker at vitnene må forvente at *den store trengsel* kommer i vitnenes levetid. Det er derfor ikke underlig at denne utviklingen også gjenspeiler seg her—hvis *den store trengsels* komme ikke kan predikeres konkret, og ikke nødvendigvis skal forventes innenfor de nålevende vitners levetid, er det vanskeligere å argumentere for at vi lever i den avsluttende del av *de siste dager*, med *den store trengsel* like om hjørnet. Den eksterne faktor jeg vil trekke frem er Zoe Knox' påpeking av at Jehovas vitner i Russland særlig har blitt forfulgt i krigstider (Knox 2018: 61). Selv om Knox kun peker på Russland, kan man muligvis forstå argumentet om forfølgelse av vitner i et historisk perspektiv, hvilket kan belyse hvorfor *Vakttårnet* ikke bruker forfølgelse av vitner som bevis etter 1985.

Jeg vil argumentere for at de ovennevnte faktorene har gjort at tegnene på *den store trengsel* er blitt mindre relevant som bevis for at vitnene lever i *de siste dager*. Når beseglingen av den lille skare ikke kan brukes som konkret predikasjonsmål for *den store trengsel*, og når Armageddon ikke blir uttalt som en forventning vitnene skal ha i deres levetid, gjør det det mer vanskelig å bruke disse utgangspunktene som bevis for at vitnene lever i *de siste dager*. Når de fjernes, fjernes også—intendert eller ikke—en eksplisitt forventning til at de lever i avslutningen av *de siste dager*. Dette behøver ikke å bety at forventningen om at vitnene lever i avslutningen av *de siste dager* er borte—men den eksplisitte understrekning av forventningen er ikke til stede i *Vakttårnet*-bladene i 2015. Igjen er det vanskelig å si noe bastant om hvorvidt adaptasjonen er preventiv eller reaktiv. De faktorene som fremheves her synes tilsynelatende å skje i samme tiår som vi ser adaptasjonene. Man kan argumentere for at tendensens tydelighet i 2015, kan forstås i lys av den konkrete predikasjon om at *den store trengsel* kunne komme i 2014. Her er stikkprøver tatt hvert tiende år, hvilket er en for grov inndeling for å kunne si noe sikkert.

Denne artikkelens overordnede hypotese var at en nært forstående eskatologisk forventning om en apokalypse over tid vil skape en dissonans, og at religioner derfor, for overlevelsens skyld, må revidere og adaptere sine forventninger. Det teoretiske rammeverk, med utgangspunkt i Rappaports systemteori, supplert med begrepene interne og eksterne faktorer, samt muligheten for doktrinær fatigue og vigør, forklarer til dels hvorfor man ser en adaptasjon av doktriner. Interne og/eller eksterne faktorer kan forårsake en mulig doktrinær fatigue, hvor systemet kan reagere med en adaptasjon. Denne adap-

tasjonen blir i seg selv til en faktor som kan gi doktrinen ny vigør. For å kunne forklare hvorfor en snarlig apokalyptisk forestilling er vanskelig å opprettholde over lang tid, mener jeg at man må se på det skjer ved en fremlagt eskatologisk predikasjon.

Ved en millenaristisk predikasjon har man overordnet sett tre tidsperioder som man må forholde seg til: Tiden opp til den predikerte enden, tidspunktet ved den predikerte enden og tiden etter. Det er flere som har undersøkt hvordan medlemmer av religioner reagerer og de tilpasninger som de foretar seg ved og etter en feilslått profeti (reaktive adaptasjoner). Mest kjent er Leon Festingers *When Prophecy Fails: A Social and Psychological Study of a Modern Group That Predicted the Destruction of the World* ([1956] 2008), som påpeker at det oppstår en kognitiv inkonsistens når en konkret eskatologisk predikasjon ikke realiseres, hvilket kan forårsake kognitiv dissonans blant medlemmene hvis det ikke håndteres enten på individnivå eller gruppenivå. Det skapes med andre ord et forklaringsproblem som må løses, og som kan løses på flere forskjellige måter blant annet gjennom en anerkjennelse av feil ved dateringen, at skylden blir lagt på en kraft innenfor eller utenfor gruppen som forstyrret den kosmiske planen, eller at det påstås at hendelsen skjedde på et spirituelt plan i stedet for på et materielt. Festingers teori har vært gjenstand for kritikk både på empirisk og teoretisk grunnlag, men har også skapt et grunnlag for videre undersøkelser av utviklingen av religiøse profetier (bl.a. Bainbridge 1997; Dawson 1999; Melton 1985; Stone 2000; van Fossen 1988).

I Jehovas Vitners tilfelle er det like interessant å se på tiden før en potensielt feilslått profeti, som tiden etter. I kartleggingen påpekes det at det i mange tilfeller kan være vanskelig å si noe bastant om hvorvidt det er tale om en preventiv eller reaktiv adaptasjon. Men vi finner tilfeller hos Jehovas Vitner hvor man kan tale om en preventiv adaptasjon, især når det gjelder konkrete datoer for *den store trengsels* komme. Disse revideringene kan ikke sies å være en endelig løsning på det ovennevnte forklaringsproblemet, men kan ses som raske, reversible og midlertidige løsninger. Når *Vakttårnet* i 2003 peker på 2034 i stedet for 2014, kan det være at de unngår en skuffelse blant vitnene i 2014, men de må forholde seg til sin nye predikasjon på et senere tidspunkt. Den kognitive inkonsistens og mulige dissonans, vil også kunne oppstå uten en konkret datering for endetiden, så lenge det finnes en snarlig forventning. Forklaringsproblemet ligger her i hvorfor endens komme trekker ut i tid—noe som utfordrer forventningen om en snarlig ende.

Kartleggingen viser at forventningen om en snarlig overgang fra *de siste dager* til *den store trengsel* blant annet utfordres av at deler av argumentasjonen som blir brukt for å underbygge dette postulatet, stille og rolig møter sine begrensninger eller utfordres av interne og/eller eksterne faktorer. Dette krever en adaptasjon, hvis systemet vil unngå en potensiell doktrinær fatigue. Men adaptasjonen behøver ikke nødvendigvis å være en endring av tolkningene av profetiene som knytter seg til *den store trengsels* komme. Den kan også bestå i at andre aspekter kommer inn, fyller mer enn og overskygger de

millenaristiske forventningene—kort sagt at *den store trengsel* blir mindre relevant for vitnene, i takt med at andre religiøse aspekter blir mer relevant.

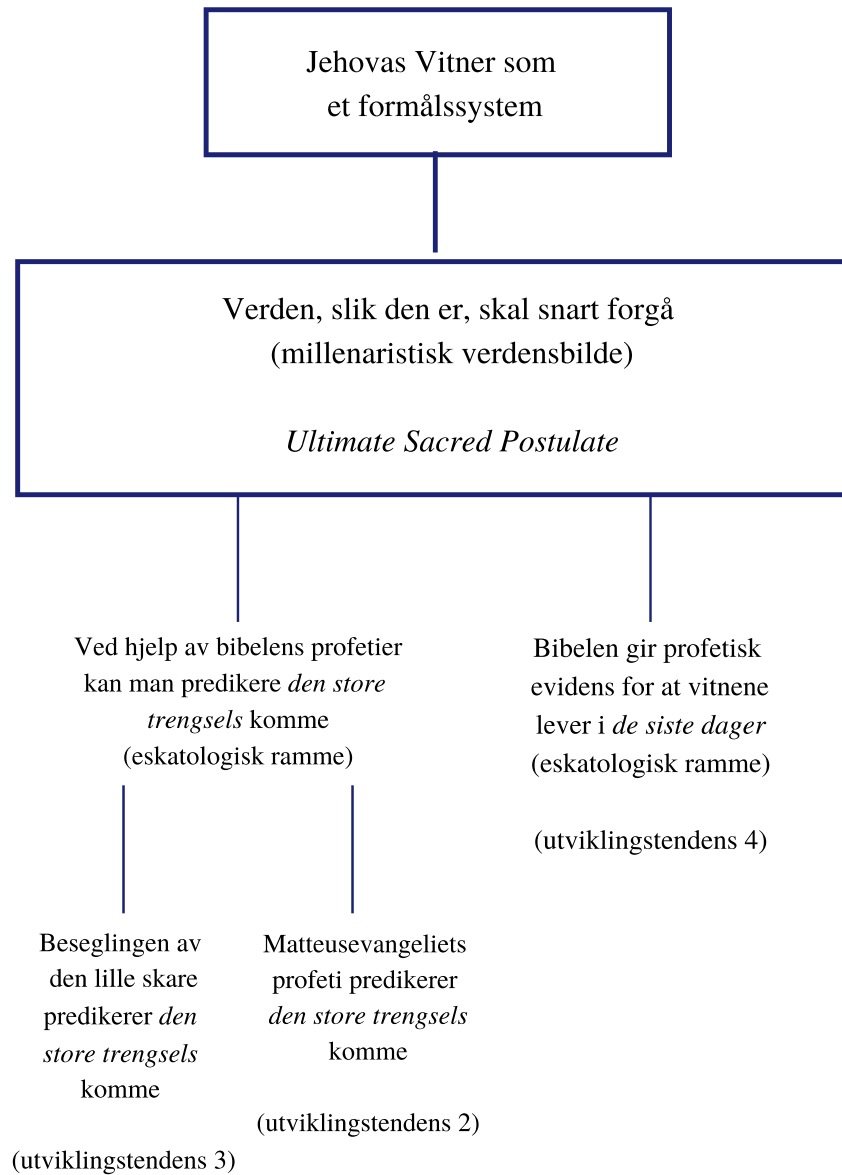
Denne utviklingen skjer ikke fordi eskatologiske forestillinger i seg selv er vanskelige å opprettholde, men fordi en forventning om en *snarlig* apokalypse er vanskelig å opprettholde. Dette fordi en snarlig forventning ofte krever konkrete predikeringer eller en konkret tidsramme, som vil vise seg feilslått. Selv når den feilslåtte profetien omfortolkes, utsettes, eller tolkes som en suksess, vil en snarlig forventning i det lange løp være problematisk, nettopp fordi en snarlig forventning har det lange løp som sin motsetning (Festinger et al. [1956] 2008: 10–12, 38–39, 238). Denne forklaring kan ses i lys av det kulturevolusjonistiske perspektiv, hvor religion som et levende system er nødt til å tilpasse seg eksterne og interne faktorer som potensielt kan føre til en *doktrinær fatigue*. Religioner må løpende gjennomgå forandringer, og gjenskaper på denne måten seg selv om og om igjen. Hver forandring skjer på grunnlag av det allerede eksisterende, og når et element adapteres eller får en ny plass eller funksjon kan de, uten at det er intendert, fortrenge tidligere forestillinger (Lundager Jensen 2019: 8–9). Dette betyr ikke at Jehovas Vitner, hvis de skulle gå bort fra en snarlig eskatologisk forventning, er predestinert til å ende opp med folkekirkens hvilende form for eskatologiske fremtidsmyter. Tidligere marginaliserte elementer kan få et nytt liv senere, selv om de snarlige forventningene i så tilfelle vil komme tilbake på nye betingelser, og det dermed vil komme noe nytt ut av prosessen.

SAMMENFATNING OG KONKLUSJON

Jehovas Vitners snarlige eskatologiske forventning er en av deres *Siste Instans Hellige Postulater* (USP). Ifølge Rappaport er det lettere å endre de kosmologiske aksiomer som utledes av USP og som er med på å forme det eskatologiske rammeverk, enn å endre USP selv. Undersøkelsens kartlegging har vist at det har skjedd endringer i Jehovas Vitners kosmologiske aksiomer. Hyppigheten av *Vakttårnets* overordnede eskatologiske forventninger synker fra 1985 til 2005, men i 2015 øker hyppigheten betraktelig. Økningen i 2015 skyldes en økning i omtalen av predikasjoner av når *den store trengsel* vil komme (beseglingen av den lille skare, forkynnelsesvirksomheten og «kun Jehova vet»). Det blir ikke gitt en konkret tidsramme. Forkynnelsesvirksomheten kan ikke brukes som et utgangspunkt for å konkret forutsi *den store trengsels* komme, beseglingen av den lille skare som predikasjonsmål avskrives og vi kan se en utvikling hvor *Vakttårnet* går fra å implisitt understreke at vitnene lever i avslutningen av *de siste dager* til å fokusere på at vitnene lever i *de siste dager*. Denne utviklingen understrekes på bakgrunn av at *Vakttårnet* har gått bort fra å bruke tegn på *den store trengsel* som bevis for at vitnene i dag lever i *de siste dager*. Parallelt ser vi at *Vakttårnet*—intendert eller ikke—går bort fra en eksplisitt understrekning av at vitnene lever i avslutningen av *de siste dager*, til å påpeke at vitnene lever i *de siste dager*.

De ovennevnte adaptasjonene kommer som en reaksjon på, eller som et forsøk på å forhindre doktrinær fatigue, og understøtter derfor på sitt vis det USP de er utledet av. En alvorlig doktrinær fatigue på flere de kosmologiske aksiomer ville kunne utfordre USP i en grad som potensielt vil kunne medføre at USP selv opplever en risiko for doktrinær fatigue. Tross adaptasjonene er det ingen garanti for at dette ikke vil skje i fremtiden. De endringer vi ser er etter all sannsynlighet raske, reversible og midlertidige løsninger. Når *Vakttårnet* i 2003 peker på 2034 i stedet for 2014, kan det være at de unngår en skuffelse i 2014, men de må forholde seg til sin nye predikasjon på et senere tidspunkt. Men som Rappaport påpeker, kan de bli irreversible og permanente hvis forstyrrelsene vedvarer. Jehovas Vitner, som et system, kan se seg nødt til å foreta en irreversibel, inngripende handling, og kan potensielt ende opp med å gå fra å ha et USP som heter «verden, slik den er, skal snart forgå» til å hete «verden, slik den er, skal forgå». En språklig liten, men i virkeligheten stor endring.

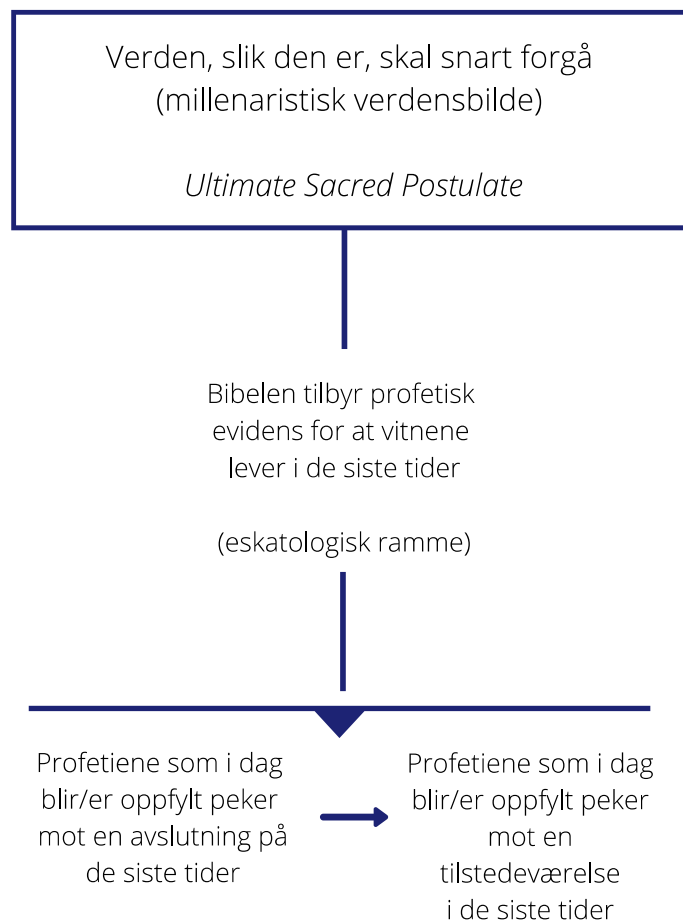
Svaret på artikkelens hypotese—om undersøkelsens kartlagte tendenser vitner om at forventningen om en snarlig apokalypse over tid vil skape et forklaringsproblem som religioner, for overlevelsens skyld, må revidere og adaptere—er et svar som krever nyansering. Undersøkelsens kartlagte tendenser kan tyde på at Jehovas Vitner muligvis er på vei mot inngripende endringstiltak som kan føre til irreversible strukturelle forandringer. Når kosmologiske aksiomer, som utledes av det millenaristiske verdensbildet, blir endret, endrer de også hele det millenaristiske verdensbildets karakter. Men det er for tidlig å si om Jehovas Vitner vil se en irreversibel endring i deres USP. Vi ser at *den store trengsels* komme og dermed de eskatologiske forventningene gjøres mindre relevant for vitnene, og hvis dette sammenfaller med en økning i relevansen av andre parametre, hvor de eskatologiske forventninger overdøves eller kommer i bakgrunnen for andre saker, kan dette ses på som en form for adaptasjon som på sitt vis også påvirker USP, og dermed bekrefter av artikkelens hypotese. Samtidig påpeker Rappaport at alle systemer er konservative, og derfor vil motarbeide inngripende og irreversible adaptasjoner i den grad de kan. Selv om undersøkelsens utviklingstendenser tyder på at Jehovas Vitner har tonet ned deres eskatologiske forventninger, kan *Vakttårnet* potensielt fremheve de eskatologiske forventninger igjen i fremtiden.

Figur 1

Figur 2

Figur 3

LITTERATURLISTE

- Bainbridge, William Sims. 1997. *The Sociology of Religious Movements*. New York: Routledge.
- Baunvig, Katrine Frøkjær. 2017. «Kirkehistorisk adaptation: Om Grundtvig, (Grundtvigs) Luther og kulturel evolution». I *På afstand – forskydninger mellem Grundtvig og Luther*, redigert av Ova Korsgaard og Michael Schelde, 195–212. København: Eksistens akademisk.
- Chryssides, George D. 2016. *Jehovah's Witnesses: Continuity and Change*. London: Ashgate. <https://doi.org/10.4324/9781315251561>.
- Dawson, Lorne L. 1999. «When Prophecy Fails and Faith Persists: A Theoretical Overview». *Nova Religio* 3 (1): 60–82. <https://doi.org/10.1525/nr.1999.3.1.60>.
- Festinger, Leon, Henry W. Riecken og Stanley Schachter. (1956) 2008. *When Prophecy Fails: A Social and Psychological Study of a Modern Group That Predicted the Destruction of the World*. Minneapolis: University of Minnesota Press.
- Knox, Zoe. 2018. *Jehovah's Witnesses and the Secular World: From the 1870s to the present*. Oxford: Palgrave Macmillan. <https://doi.org/10.1057/978-1-137-39605-1>.
- Landes, Richard. 2004. «Millenarism». I *The Oxford Handbook of New Religious Movements*, redigert av James R. Lewis, 333–358. Oxford: Oxford University Press. <https://doi.org/10.1093/oxfordhb/9780195369649.001.0001>.
- Lundager Jensen, Hans Jørgen. 2003. «Roy Rappaport: Ritual and Religion in the Making of Humanity». *Religionsvidenskabeligt Tidsskrift* 43:69–75. <https://doi.org/10.7146/rt.v0i43.1901>.
- Lundager Jensen, Hans Jørgen. 2019. *Religionshistorie: kort oversigt*. Lastet ned 21.11.2019, [https://pure.au.dk/portal/da/persons/hans-joergen-lundager-jensen\(2acfef2c-3e65-4bb0-9b4d-642a181801e6\)/publications/religionshistorie-kort-oversigt\(e740387d-9b04-4595-a5f8-0eccd04b44db\).html](https://pure.au.dk/portal/da/persons/hans-joergen-lundager-jensen(2acfef2c-3e65-4bb0-9b4d-642a181801e6)/publications/religionshistorie-kort-oversigt(e740387d-9b04-4595-a5f8-0eccd04b44db).html).
- Melton, J. Gordon. 1985. «Spiritualization and Reaffirmation: What Really Happens when Prophecy Fails». *American Studies* 26 (2): 17–29.
- Rappaport, Roy A. 1999. *Ritual and Religion in the Making of Humanity*. 5. utgave. Cambridge: Cambridge University Press. <https://doi.org/10.1017/CBO9780511814686>.
- Stone, Jon R. 2000. *Expecting Armageddon: Essential Readings in Failed Prophecy*. New York: Routledge. <https://doi.org/10.4324/9780203699317>.

- Vakttårnet*. 1985. The Watchtower Bible and Tract Society of New York.
15.01.1985; 15.02.1985; 15.03.1985; 15.04.1985; 15.05.1985; 15.06.1985;
15.07.1985; 15.08.1985; 15.09.1985; 15.10.1985; 15.11.1985; 15.12.1985.
- Vakttårnet*. 1995. The Watchtower Bible and Tract Society of New York.
15.01.1995; 15.02.1995; 15.03.1995; 15.04.1995; 15.05.1995; 15.06.1995;
15.07.1995; 15.08.1995; 15.09.1995; 15.10.1995; 15.11.1995; 15.12.1995.
- Vakttårnet*. 2005. The Watchtower Bible and Tract Society of New York.
15.01.2005; 15.02.2005; 15.03.2005; 15.04.2005; 15.05.2005; 15.06.2005;
15.07.2005; 15.08.2005; 15.09.2005; 15.10.2005; 15.11.2005; 15.12.2005.
- Vakttårnet*. 2015. The Watchtower Bible and Tract Society of New York.
15.01.2015; 15.02.2015; 15.03.2015; 15.04.2015; 15.05.2015; 15.06.2015;
15.07.2015; 15.08.2015; 15.09.2015; 15.10.2015; 15.11.2015; 15.12.2015.
- van Fossen, Anthony B. 1988. «How Do Movements Survive Failures of Prophecy?» I
Research in Social Movements, Conflicts and Change, redigert av L. Kreisberg,
B. Misztal og J. Mucha, 194–96. Greenwich, CT: JAI Press.

NETTSIDER

<https://www.jw.org/da/bibliotek/blade/w20031215/%C3%85rv%C3%A5genhed-vigtigere-end-nogen-sinde-f%C3%B8r/>

https://www.jw.org/no/bibliotek/Videoer/#no/mediaitems/StudioMonthlyPrograms/pub-jwb_201509_1_VIDEO

<https://www.jw.org/da/bibelens-1%C3%A6re/sp%C3%B8rgsm%C3%A5l/daniel-4-bibelens-kronologi-1914/>

<https://www.jw.org/no/bibliotek/blad/g201210/de-siste-dager/>

<https://www.jw.org/no/bibliotek/blad/w20150715/bortrykkelse-salvede-store-trengsel/>

<https://www.jw.org/no/hva-bibelen-laerer/sporsmal/store-trengsel/>

Alle nettsider som denne artikkelen refererer til ble sist sjekket 30.03.2020, og var aktive da.